

УДК 371.3:159.923

Христина Федорич,
викладач кафедри
української мови і літератури
Національного університету
«Острозька академія»

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРОЦЕС САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті подано визначення понять «діяльність» та «навчальна діяльність», проаналізовано дослідницьку діяльність як вагомий фактор розвитку творчості та самостійності учня, студента під час опрацювання мовного матеріалу. Охарактеризовано науково-дослідницьку та навчально-дослідницьку діяльність, їх специфіку. Звернуто увагу на феномен безпорадності. Особистісна безпорадність містить когнітивний, мотиваційний та емоційний компоненти, тому навчально-дослідницька діяльність описана як дієвий засіб її подолання. Навчальне дослідження розглянуто в контексті загальноосвітньої та вищої школи.

Ключові слова: діяльність; дослідницька діяльність; науково-дослідницька, пошуково-дослідницька, навчально-дослідницька діяльність.

В статье представлено определение понятий «деятельность» и «учебная деятельность», проанализировано исследовательскую деятельность как весомый фактор развития творчества и самостоятельности ученика, студента в процессе изучения лингвистического материала. Охарактеризовано научно-исследовательскую и учебно-исследовательскую деятельность, их специфику. Обращено внимание на феномен беспомощности. Личностная беспомощность содержит когнитивный, мотивационный и эмоциональный компоненты, поэтому учебно-исследовательская деятельность описана как эффективное средство ее преодоления. Учебное исследование рассмотрено в контексте общеобразовательной и высшей школы.

Ключевые слова: деятельность; исследовательская деятельность; научно-исследовательская, поисково-исследовательская, учебно-исследовательская деятельность.

The article contains the definitions of «activity» and «educational activity». Research activity as an important factor of the creativity development and learner's or student's self-determination during the processing of linguistic material is analyzed here. Also there is a characteristic of scientific research, educational research activities and their specificities. Author analyzes the phenomenon of helplessness. Personal helplessness includes cognitive,

motivational and emotional components, therefore educational research activities as an effective means of overcoming it described is. Educational research in the context of secondary and higher education considered is.

Key words: *activity; research activity; scientific research, search and research, educational research activities.*

Дослідницька діяльність, яка за основу має творчість і самостійність, стимулює вироблення навичок здобувати знання шляхом самостійного аналізу конкретного явища або факту мови, шукати нестандартні підходи до вирішення завдань, сприяє розширенню загальної ерудиції учня і студента. Така діяльність забезпечує активне опанування навчального матеріалу, що й зумовлює актуальність теми дослідження в умовах модернізації системи освіти та активного розвитку суспільних відносин, де є велика потреба у висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівцях в усіх сферах діяльності.

Основи загальної теорії діяльності проаналізовано у працях Л. Віготського, П. Гальперіна, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та інших. Залежність розвитку особистості від змісту діяльності та способів її здійснення – об'єкт дослідження В. Давидова, Ю. Жданова, Л. Маркарян та інших. Вивченням дослідницької діяльності на сучасному етапі займаються М. Князьян, Г. Лиходєєва, С. Омельчук, К. Постова, А. Яновський та інші.

На сьогодні є роботи, у яких порушено питання психологічних засад дослідницької діяльності, утім проблема потребує глибокого аналізу з урахуванням особистісних характеристик кожного студента у процесі навчання як дослідження. Мета нашої статті – на основі узагальненого підходу до визначення поняття «діяльність» охарактеризувати дослідницьку діяльність як підґрунтя саморозвитку та реалізації творчого потенціалу учасника навчально-виховного процесу, проаналізувати основні види дослідницької діяльності та їх специфіку.

Основним фактором розвитку та способом існування життя людини і суспільства загалом є діяльність – це внутрішня і зовнішня активність, спрямована на особистісні зміни, трансформацію предметів та явищ залежно від потреб людини, а також створення нових [2, с. 718].

Як конкретний вид діяльності людини навчальна діяльність учнів має всі ознаки пізнавальної діяльності і становить систему розумових і практичних дій, здійснення яких забезпечує засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками застосування їх для вирішення різних завдань [5, с. 67]. Саме тому важливу роль у процесі засвоєння знань і вироблення вмінь та навичок відіграє дослідницька діяльність як основа самостійної творчої діяльності, спрямована на вироблення креативного мислення та нестандартного підходу до вирішення різноманітних мовних завдань.

Дослідницьку діяльність визначають як таку, що пов'язана з пошуком відповіді на творче дослідницьке завдання і передбачає наявність

основних етапів, характерних для дослідження в науковій сфері: постановку проблеми; вивчення теоретичних напрацювань за визначеною темою; добір методик дослідження і практичне оволодіння ними; збір матеріалів, їх аналіз та узагальнення, власні висновки [3, с. 22].

На думку М. Князян, дослідницькою діяльністю називають один із видів творчої діяльності учнів, для якого характерні такі особливості: 1) дослідницька діяльність пов'язана з розв'язанням учнями творчих завдань; 2) дослідницька діяльність обов'язково повинна відбуватися під керівництвом спеціаліста; 3) головним є отримання нових знань; завдання повинні бути посилені для учнів; 4) дослідницькою діяльністю можуть займатися всі учні: і ті, які мають високий рівень підготовки, і ті, які мають середній рівень [6, с. 13].

На основі того, який спосіб роботи з конкретним матеріалом переважає, виокремлюють різні види діяльності, що містить у собі дослідницький компонент, а саме науково-дослідницьку та навчально-дослідницьку діяльність. Особливостями науково-дослідницької діяльності є суб'єктивне відкриття нових знань, уведення їх до пізнавального простору. Як правило, науково-дослідницька діяльність більшою мірою характерна для студентів, тому її зміст і структура забезпечує послідовність засобів і форм відповідно до логіки та послідовності навчального процесу, що зумовлює спадкоємність її методів і форм від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших, поступове зростання обсягу та складності набутих студентами знань, умінь, навичок у процесі виконання ними наукової роботи [8, с. 8].

Крім того, А. Яновський акцентує увагу на найбільш близькій за характером до наукової пошуково-дослідницькій діяльності. Це комплексне утворення, що містить здібності до творчо-пошукової діяльності (креативність, творчість тощо), методологічну підготовку (знання теорії та технології педагогічного дослідження), а також бажання нею займатися, що базується на науково-педагогічному потенціалі [8, с. 4].

Навчально-дослідницька діяльність – це діяльність учнів, яку організовує педагог, використовуючи переважно дидактичні засоби опосередкованого й перспективного управління. Вона спрямована на пошук пояснення й доведення закономірних зв'язків і відношень експериментально спостережуваних або теоретично аналізованих фактів, явищ, процесів. У ній домінує самостійне застосування прийомів наукових методів пізнання. У результаті учні активно оволодівають знаннями, розвивають свої дослідницькі вміння й здібності [1, с. 146]. Уважаємо, навчально-дослідницька діяльність як процес саморозвитку та самореалізації особистості є потужною спонукою до активної роботи учнів, а також студентів, оскільки є запорукою зростання продуктивності навчального процесу. Роботу з елементами дослідження вважають

завданням підвищеної складності, тому учні можуть займатися такою діяльністю, умовно кажучи, в «спрощеному» варіанті.

Як бачимо, про навчальне дослідження частіше говорять у контексті загальноосвітньої школи. У вищій освіті дослідницьку діяльність студента на сьогодні часто асоціюють із роботою пошукового характеру в позааудиторний час. При цьому до науково-дослідної роботи переважно залучають студентів старших курсів, а молодші курси фактично є усуненими від неї.

Утім дослідницька робота студентів у такому стереотипному тлумаченні й використанні не є логічною, оскільки не охоплює всіх ланок навчального процесу вищої школи. Із самої назви останнього випливає, що він включає не тільки наукову, а й навчальну роботу, яку, як правило, залишають поза увагою, коли йдеться про дослідження.

Навчання як дослідження передбачає врахування індивідуальних рис та рівня успішності. Останній залежить не тільки від здатності до самоорганізації, але й передбачає врахування соціальних, суспільно-політичних, культурних та інших чинників.

Сьогодні часто говорять про феномен безпорадності, зокрема коли аналізують загальні тенденції навчально-виховного процесу вищої школи та рівень успішності навчання студентів початкових курсів. Завчена безпорадність – це психологічний стан, що формується внаслідок тривалого травмувального досвіду суб'єктивного усвідомлення не підконтрольності подій під впливом деструктивних чинників зовнішнього середовища і внутрішньо особистісних факторів. Для неї характерна здатність до поширення на інші сфери діяльності, а також два види прояву – ситуативний і особистісний. Особистісна безпорадність містить когнітивний, мотиваційний та емоційний компоненти [4, с. 13]. Можна спостерігати закономірний зв'язок, якщо проводити паралелі між цими складовими та властивостями дослідницької діяльності.

На нашу думку, навчально-дослідницька діяльність є дієвим засобом подолання феномену безпорадності, оскільки сприяє розкриттю особистісних характеристик кожного учасника навчального процесу: по-перше, розвиває здатність логічно і критично мислити, шукати нестандартні шляхи та нові підходи до вирішення проблем, по-друге, викликає пізнавальний інтерес, посилює професійну мотивацію та активізує навчальну діяльність, по-третє, у результаті позитивно впливає на емоційний стан учасників навчально-виховного процесу, посилює впевненість у собі. Навчання студента спрямоване передусім на професійне та особистісне становлення, тому вимагає активності, самостійності, уміння адекватно розподіляти час на вивчення предметів та постійно контролювати власну роботу, а саме цьому сприяє навчально-дослідницька робота.

Крім того, доцільність використання засвідчують такі особливості навчальної дослідницької діяльності: недетермінованість або неповна

детермінованість відповідної діяльності; індивідуальність діяльності (необхідним атрибутом є вимога самостійного ухвалення рішення); продуктивність, зокрема спрямованість на одержання нових знань, що дозволяє виокремити дослідницьку діяльність як форму творчої діяльності [7, с. 135].

Перераховані ознаки свідчать про системність і складний характер роботи за методикою дослідницького підходу. Проте це не означає, що навчальне дослідження використовують лише в особливих умовах (наприклад, у класах чи групах філологічного спрямування або під час роботи з певною категорією учнів, студентів) і відокремлюють від загального навчально-виховного процесу. У дослідницькій діяльності переважає творчий компонент, але загалом вона спрямована на формування та розвиток повноцінної мовної особистості, здатної аналізувати конкретну лінгвістичну ситуацію чи факт, шукати спільне і відмінне в новому і вже відомому, переносити ознаки з одного явища на інше. При цьому стабільним є акцент на особистості кожного, що засвідчує і факт диференціювання навчального матеріалу за рівнями складності та віковими показниками.

Отже, дослідницька діяльність, найважливішим елементом якої є творчість у процесі вирішення певного мовного завдання, відіграє важливу роль у формуванні та розвитку особистості. Залежно від віку людей, які виконують завдання дослідницького характеру, способу роботи, складності завдання та кінцевої мети дослідницьку діяльність поділяють на науково-дослідницьку та навчально-дослідницьку. У першій переважає суб'єктивний фактор, на основі якого відбувається пошук і відкриття чогось нового. Для другого ж виду – навчально-дослідницької діяльності – характерні завдання підвищеної складності, причому відомі шляхи їх вирішення, але не визначений кінцевий результат, і учасник навчально-виховного процесу повинен самостійно розв'язувати проблему.

У перспективі доцільними вважаємо детальніший аналіз психологічного аспекту навчально-дослідницької діяльності та розгляд феномену особистісної безпорадності. Вивчення останнього є необхідним для активізації навчально-виховного процесу та підвищення рівня знань учнів і студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности / В. И. Андреев. – М. : Высш. шк., 1981. – 240 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія / М. Й. Варій. – 3 вид., виправл. та доповн. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
3. Григоренко Л. Самостійна робота як фактор підвищення ефективності майбутніх педагогів до професійної діяльності / Л. Григоренко // Рідна школа. – 2005. – № 8. – С. 22–24.

4. Дучимінська Т. І. Психологічні особливості подолання особистісної безпорадності в навчальній діяльності студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психолог. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. І. Дучимінська. – Острого, 2013. – 19 с.
5. Кирсанов А. А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема / А. А. Кирсанов. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1982. – 224 с.
6. Князян М. О. Навчально-дослідна діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / М. О. Князян. – Одеса, 1998. – 18 с.
7. Крилова І. В. Формування елементів дослідницької діяльності у учнів старших класів / І. В. Крилова, Б. Б. Беседін // Методика викладання математики в ЗОШ та ВНЗ. – Слов'янськ : СДПУ. – 2011. – № 1. – С. 132–137.
8. Яновський А. О. Організація пошуково-дослідницької діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій : навч.-метод. посібник / А. О. Яновський. – Одеса : Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2009. – 156 с.